

гарадоў, яны наводзілі партызан на цэль, перадавалі патрэбныя звесткі, папярэджвалі аб небяспецы...”.

Пакаленне Івана Навуменкі панесла незлічоныя страты. У суровых выпрабаваннях яно не страціла, а загартавала высокія ідэалы.

Сучасная беларуская проза мае моцныя таленты, яркія творчыя індывідуальнасці. Проза Івана Навуменкі займае сваё пачэснае месца ў беларускай літаратуры.

В. А. КАРАТКЕВІЧ
(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

“ГАРАДСКІ ЭКСПЕРЫМЕНТ” МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

У артыкуле асэнсоўваюцца вытокі і адметнасці ўрбаністычнага напрамку ў літаратуры, аналізуецца сутнасць “гарадскога эксперыменту” Максіма Багдановіча, сцвярджаецца, што гэты “эксперымент” атрымаўся ўдалым, што пацвярджаюць сучасныя беларускія паэты, у свядомасці якіх замацавалася рамантычная мадэль горада Максіма Багдановіча.

Гарадская тэматыка, што заявіла пра сябе з другой трэці XIX ст. і набыла большае значэнне ў літаратуры па меры развіцця прамысловага капіталізму, вылучалася перш за ўсё рэалізмам (Дыкенс, Дызрэлі, Тэкерэй, Бальзак, Гуд, Эліёт і інш., у Расіі – “натуральная школа”, ранні Дастаеўскі, Някрасаў і інш.).

Урбанізм (ад лац. urbs – горад) – адностраванне ў літаратуры (у яе тэматыцы, вобразах, стылі) вялікага горада з высокаразвітай тэхнікай і індустрыяй, гарадскога побыту, асабліва сцяжур псіхікі, спароджаных гарадскім укладам [1].

З надыходам новага напрамку ў літаратуры пачалі выцягвацца замкі, сядзібы, прырода. Аб’ектамі апісання сталі машына, фабрыка, чыгунка, натоўп, чалавечая маса як адзінае цэлае. У лірыцы пачалі выкарыстоўвацца прыёмы гарадскога фальклору. Тэма горада разгортвалася ў рэалістычнай літаратуры і ў разрэзе крытыкі новага сацыяльна-эканамічнага ўкладу, выкрываючы яго адмоўныя бакоў; падкрэсліваліся кантрасты гарадской галечы і раскошы, увагу прыцягвалі сталічныя куты, трушчобы, мансарды; гарадскі пейзаж маляваўся ў шэра-брудных, хмурных танах; малюнак горада атрымліваў часам гратэскавы характар.

Калі паглыбляцца далей, то варта ўзгадаць думку С. Гурына [2], які звярнуў увагу на этымалагічнае значэнне слова горад, град, што значыць агароджа, мяжа, перашкода, абарона, сховішча. Горад супрацьстаіць адкрытаму месцу, гэта значыць, бязмежнай і неструктураванай, нечалавечай прасторы – сімвалу, хаосу і смерці. Горад – гэта адмежаванасць і хованка, абароненасць і бяспека чалавека ў варожым свеце. Ён патрэбен чалавеку, каб пераадолець страх перад пустой прасторай, перад хаосам, перад пустэчай, небыццём.

Згодна з даследаваннем С. Гурына, “у горадзе адбываюцца розныя трансфармацыі чалавека, здзяйсняецца нейкая трансмутацыя, узвядзенне чалавека да дасканалага ўзору” [2]. Такім чынам, горад нясе ў сабе ідэю выхаду чалавека і чалавецтва з-пад улады зямлі, ад прыроднай залежнасці, прарыў да трансцэндэнтнага. Ён з’яўляецца месцам спробы чалавека змяніць сябе, стаць дасканалым і несмяротным. С. Гурын таксама падкрэсліў, што “зыходная сакральная ідэя любога горада – гэта магчымасць канструктыўнага разбурэння мяжы, ператварэння і трансцэндэнцыі чалавека” [2]. Так горад увасабляе міф Прарыву на іншы бок.

Горад – гэта амбівалентны феномен. Акрамя гэтага, горад – маргінальны феномен, бо ў пэўным сэнсе заўсёды знаходзіцца на краі, на мяжы, паміж светамі. У значнай ступені гэта адносіцца і да горада правінцыйнага. Правінцыя заўсёды паміж горадам і вёскай, ва ўсіх сэнсах: і ў прасторавым, і ў анталагічным, і ў семантычным. Правінцыя знаходзіцца на краі,

на краі краіны, зямлі, на краі пустыні. Яна размяшчаецца на мяжы жывога і нежывога, жыцця і смерці, гэтага і таго свету, нашага і іншага свету.

“Горад – гэта не толькі геаграфічная прастора. Горад заўсёды нешта большае, чым населены пункт. Для яго характэрныя семантычная нагруканасць, сэнсавая згущаная, эмацыянальная напружанне, рацыянальная ўпарадкаванасць” [2], – заўважае С. Гурын.

У апошні час філосафы і антрапалагі надаюць вялікую ўвагу пытанню пра спецыфіку чалавечага быцця і, у прыватнасці, прасторы існавання чалавека. І вось для разумення і апісання месца чалавека ў свеце неабходна звярнуцца да такога феномену, як горад, які займае асаблівае месца ў сімвалічнай прасторы культуры.

Максім Багдановіч як крытык ставіў цэлы шэраг задач як перад сабой, так і перад усёй літаратурнай грамадой, сярод якіх мелі месца задачы тэматычнага і фармальнага абнаўлення слоўнага мастацтва. Па ўзросце паэт быў зусім яшчэ малады, але ж з адукацыяй, якую на той момант не меў, бадай, ніхто з яго беларускіх папличнікаў. Творца пасляхова ажыццяўляў тое новае, што бачылася яму неабходным у айчыннай паэзіі. У аглядавых артыкулах-роздумах аб стане беларускай культуры і яе будучыні пісьменнік лаканічна і разам з тым вельмі дакладна вызначаў сутнасць свайго літаратурнага ўнёску: “Моё творчество было направлено главным образом на расширение круга тем и форм белорусской поэзии” [3, с. 281].

Літаратурныя дасягненні Максіма Багдановіча апырэджвалі свой час, гэта і быў высокамастацкі эксперымент з магчымасцямі беларускага слова, думкі, вобраза ў тэмах неардынарных для новай нацыянальнай літаратуры. Гэта датычыць і так званага “гарадскога эксперыменту”, які паэт паспрабаваў рэалізаваць у звароце да мастацкага ўвасаблення “места”. Гістарычныя ўмовы склаліся так, што на Беларусі ў самым пачатку ХХ стагоддзя, у параўнанні, напрыклад, з заходнеўрапейскімі краінамі або Расіяй, працэс урбанізацыі культуры не надта адчуваўся. Аднак, у гэты перыяд дамінуе тое паэтычнае слова, якое паглыбляе пераважна ў свет вёскі, бо часцей яна была больш рэальнай жыццёвай прасторай беларуса, чым шматнацыянальны горад.

Трэба заўважыць, што адраджэнне беларускага народа – гэта адраджэнне, галоўным чынам, беларускай сялянскай масы. Нават такі пісьменнік-інтэлігент, як В. Дунін-Марцінкевіч хоць і правёў большую частку свайго жыцця на мястowym бруку, толькі ў двух месцах малое жыццё мест: Менску (у “Вечарніцах”) і Магілёве (у “Тапоне”), але вельмі павярхоўна. А вось А. Абуховіч пакідае ў сваіх мемуарах толькі мімалётны вобраз Менску, не закранаючы яго ўнутранае жыццё. А М. Бурачок увогуле адносіўся да места непрыхільна і нават варожка.

Першы, хто ўнікнуў глыбей у жыццё места, захапіўшыся ім да глыбіні душы, і знайшоў у ім красу, якую неабходна было запісаць, пакінуць на старонках свайго зборніка – гэта Максім Багдановіч. Яго ўрбаністычны цыкл “Места” – гэта першая асэнсаваная спроба ўвесці ў верш новы свет, новую прастору і новы эстэтычны аб’ект – “места”. А. Лойка адзначыў гэты працэс як паскоранае развіццё беларускай літаратуры: “Багдановіч як бы пераскокваў праз паасобныя звенні эвалюцыйнага развіцця нацыянальнай паэзіі, урываўся ў яе “збоку”, з адчуваннем усіх віткаў спіралі развіцця еўрапейскай паэзіі...” [4, с. 102].

Вядома, што Максім Багдановіч плённа абапіраўся на традыцыі французскай і рускай урбаністычнай паэзіі, у прыватнасці, на творчасць П. Верлена і В. Брусава.

Навізна тэматыкі і своеасаблівы мастацкі падыход да ўвасаблення горада ў беларускай паэзіі – у гэтым і заключаецца тая самая эксперыментальнасць багдановічэўскіх вершаў пра “места”. Па словах А. Бельскага, малады паэт “сфарміраваў новы кірунак і лад светаадлюстравання” [5, с. 49] у паэзіі роднай сэрцу краіны. Ён “даследуе” горад зрокам і слыхам, з дапамогай лірычнага героя больш глыбока адчувае яго сутнасць, захапляецца тымі тэмамі і вобразамі, якімі напоўнена ўся творчасць (міфалагічная прошласць, краса, гістарычная мінуўшчына, смерць), ён не губляе тэхнікі

імпрэсіяністычнага мазка, карыстаецца ёй, але і адначасова “стрымлівае” тое імпульсіўнае і рухомае “места” класічнай формай санета.

Багдановічаўскі горад паўстае з розных бакоў, якія з’яўляюцца поўнымі супрацьлегласцямі адзін другому. З аднаго боку – горад рэальны і дынамічны, ён перанасычаны людзьмі, а таксама рэчамі. Ён – мегаполіс. З другога боку – горад няспешны, спакойны, захоплены вобразамі аўтарскай міфатворчасці “места” і мроямі аб мінуўшчыне.

А. Луцкевіч як адзін з першых даследчыкаў тэмы “Вільня ў беларускай літаратуры” падкрэсліваў, што “Максім Багдановіч ведае дзье Вільні” [5, с. 180]. Адна – гэта тое шаблонна-банальнае места, падобнае да ўсіх іншых мест, якое пясняр паказвае ў прысвечаным Вільні санеце:

*Ліхтарняў свет у сінняй вышыне...
Вітрыны... мора вывесак... як плямы,
Анонсы і плакаты на сцяне,
Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!
Снуюць хлапцы, суючыся рэкламы...
Разносчыкі крычаць ля кожнай брамы...
Грук, гоман, гул, - усе ракой імкне.
А дальш - за радам кас, ламбардаў, банкаў -
Агні вакзала... навадка фурманкаў...
Віры людзей... сіняшчы паравоз...
Зялёны семафор... пакгауз... склады...
Заводаў коміны пад цьмой нябёс...
О, горада чароўныя прынады! [3, с. 97]*

А поруч з гэтымі “чароўнымі прынадамі” сучаснага на той момант места, аб якіх М. Багдановіч так іранічна гаворыць, знаходзіцца другая Вільня, тая, якую не ўбачыш пры мімалётным праездзе з вакзалу на вакзал. Гэта – Вільня мінулага. Яна захавала сваё аблічча ў крывых вулках, у старадаўніх будоўлях, касцёлах. Гэта Вільня творцаў, якія праз яе прайшлі, якія адчулі яе.

Асабліва паказальным у гэтым плане з’яўляецца верш “Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!”. У ім адбываецца храналагічны скачок з сучаснасці ў старажытнасць (з гулкай вуліцы – у глухі завулак):

*Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!
Вір людскі скрозь заліў паясы тратуараў,
Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць,
Коні мчацца, трамваі трывожна зьвіняць...
І гараць аганьком вочы змучаных твараў!*

*А завернеш ў завулак – ён цесны, крывы;
Цёмны шыбы глухіх, старасьвецкіх будынкаў;
Між каменнямі – мох і сыяблінкі травы,
І на вежы, як круглае вока савы,
Цыфэрблат – пільны сьведка мінулых учынкаў [3, с. 96].*

Робячы выснову, трэба падкрэсліць, што “эксперымент” маладога творцы быў усё ж такі ўдалы. У свядомасці наступных пакаленняў беларускіх творцаў трывала замацавалася рамантычная мадэль горада Максіма Багдановіча. Некаторыя з тых паэтаў, што прыйшлі ў беларускую літаратуру напрыканцы ХХ стагоддзя, ужо мелі сфарміраванае гарадское светаўспрыманне (Г. Булыка, І. Багдановіч, А. Глобус, Л. Рублеўская, Л. Дранько-Майсюк і інш.). Яны з’яўляюцца прамымі спадкаемцамі багдановічаўскіх традыцый у выяўленні гарадскога асяроддзя.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Литературная Энциклопедия [Электронны рэсурс] / Урбанизм. – Рэжым доступу: <http://alcala.ru/literaturnaia-enciklopedia/slovar-U/6522.shtml>. – Дата доступу: 05.10.2020 г.

2 Гурын, С. Образ города в культуре / С. Гурын [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.russned.ru/russned/filosofiya>. /marginalnye-progulki-no19.-obraz-goroda-v-kulture. – Дата доступу: 05.10.2020.

3 Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991-1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды; прадм. А. Лойкі; камент. Т. Чабан [і інш]. – 1991. – 752 с.

4 Лойка, А. Беларуская паэзія пачатку XX стагоддзя. Некаторыя заканамернасці і асаблівасці / А. Лойка. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1972. – 240 с.

5 Бельскі, А. Максім Багдановіч і развіццё урбаністычнага пейзажу ў беларускай паэзіі XX стагоддзя / А. Бельскі. – Мінск, 2001. – С. 46–58.

А. А. КУЗЬМІЧ

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

ПРАБЛЕМА САМАІДЭНТЫФІКАЦЫІ ЖАНЧЫНЫ І КАНЦЭПТ ЦЯЛЕСНАСЦІ Ў РАМАНЕ А. БРАВА “МЕНАДА І ЯЕ САТЫРЫ”

У артыкуле разглядаюцца шляхі самаідэнтыфікацыі жанчыны на прыкладзе галоўнай гераіні Юлі ў правакацыйным рамане А. Брава “Менада і яе сатыры”. Пісьменніца апісвае рэчаіснасць, дзе маладосць, прыгожасць, надзеі і шчасце ўплішчваюцца ў вузкія рамкі тыповасці. Аўтар прыходзіць да высновы, што ў рамане А. Брава пераадоўвае патрыярхальныя стэрэатыпы пра падпарадкавальную ролю жанчыны ў адносінах з мужчынамі, дэманструе, што следаванне такім нормам можа стаць разбуральным для асобы.

У сучасным грамадстве жанчыны становяцца ўсё больш сацыяльна актыўнымі, незалежнымі, ініцыятыўнымі. Яшчэ адносна нядаўна іх значная колькасць бачыла сябе толькі ў ролі добрай маці, паслухмянай жонкі і добрасумленнай супрацоўніцы, якая нават не прэтэндавала на кіруючую пасаду. Зараз жа прынцыпы сацыялізацыі змяняюцца. Таму неабходнасць даследавання асаблівасцей ідэнтычнасці жанчыны, яе самарэалізацыі і жыццёвага шляху ў сучасных умовах становіцца ўсё больш актуальнай. Пошук уласнага жыцця нібы вызваляе жанчыну ад традыцыйных формаў.

ІІІ. Берн паказаў, што ёсць некаторыя тыпы падпарадкавання сацыяльным нормам. Да іх адносяцца, напрыклад, памяркоўнасць, згода, ідэнтыфікацыя. Разглядаючы апошні тып, даследчык адзначае, што “чалавек паўтарае дзеянні ролевых мадэляў толькі таму, што хоча быць падобным да іх” [1, с. 42]. Пад самаідэнтыфікацыяй, паводле Д. Осіпава, мы разумеем “<...> працэс усвядомленага і неўсвядомленага далучэння асобы да мадэляў паводзін і каштоўнасцяў грамадства, а таксама выпрацоўку ёю ўласных мадэляў паводзін пры ўзаемадзеянні з соцыумам” [2, с. 5].

Самаідэнтыфікацыю жанчыны можна разглядаць не толькі пад уплывам часу (дзяцінства, юнацтва, сталасці, сталага ўзросту), але і ў аб’яднанні розных элементаў, галоўным крытэрыем адрознення якіх з’яўляецца гендар. Таму асноўнымі элементамі самаідэнтыфікацыі жанчыны выступаюць цялеснасць, мацярынства, партнёрства (інтымна-асобасныя адносіны з мужчынамі), прафесійная дзейнасць. Але менавіта цялеснасць і ёсць тая агульная аснова, якая фарміруе і падпарадкоўвае ўсе іншыя элементы.

Залежнасць ад параметраў цела – гэта асноўная праява жаночай самаідэнтыфікацыі ў межах цялеснасці, што ўзмацняецца яшчэ больш праз даўно прынятую ў грамадстве норму